

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 108 1987

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Box 1909, 751 49 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör var väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-22-01233-8 (häftad)

ISBN 91-22-01235-4 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1988

Ein Wintermärchen samt *Die Weber* nu kommit att tillhöra läroböckernas fasta bestånd. Den oftast förekommande Heinetexten är eljest – naturligtvis – *Lorelei*. Därefter kommer *Die Grenadiere* och utdrag ur *Die Harzreise*. Heines »frivola» dikter har däremot hela tiden saknats i det undersökta materialet. Tyvärr har hans texter ofta, i flera fall enligt Kristensen direkt tolkningsstyrande, miss-handlats genom uteslutningar, sammandragningar och omarbetningar eller titeländringar.

Tore Hagström

Gerhard Höhn: *Heine-Handbuch. Zeit, Person, Werk*. J. B. Metzler 1987.

En remarkabel framgång har Metzler Verlag haft med *Brecht-Handbuch* (anmäld i *Samlaren* 1986). Nu satsar förlaget också på en *Heine-Handbuch*, en enbandsvolym som Gerhard Höhn på samma vis disponerat i två delar, *Zeit und Person* och *Das Werk*. »Um keinen anderen Grossen der deutschen Literatur ist so erbittert und so lange gestritten worden wie um Heinrich Heine.» Så blir *Wirkungsgeschichte* ett återkommande tema i volymen. »Mit detaillierten Einzelanalysen sämtlicher, auch kleiner und kleinster Schriften, versucht mein Handbuch, einen Überblick über das vorhandene Wissen zu geben und den Weg zu Texten zu ebnen, die zum grössten Teil einem breiteren Leserkreis immer noch unbekannt sein dürften.» Parallellt med varandra utges alltså sedan 1970-talet i DDR och BRD kritiska utgåvor av Heines samlade verk, *Säkularausgabe* och *Düsseldorfer Ausgabe*, som de benämns. »Die beiden grossen Gesamtausgaben, die von den konkurrierenden Forscherteams in Weimar und Paris sowie in Düsseldorf erarbeitet werden, weichen in Umfang, Aufbau, Textfassung und Apparat z.T. erheblich von einander ab.» Den förra utgåvan är beräknad att omfatta över femtio band, den senare sexton band. Gerhard Höhn utnyttjar för sin handbok Klaus Brieglebs också som Taschenbuch utgivna upplaga av Heines skrifter. I sin koncisa framställning orienterar han sakkunnigt om den moderna Heineforskningen, där han under sitt arbete emellertid har noterat avsevärda »Defizite und Lücken», »die jüngste Heine-Renaissance» till trots.

Ulf Wittrock

Thomas Carlyle 1981. *Papers Given at the International Thomas Carlyle Centenary Symposium*. Edited by Horst W. Drescher. Verlag Peter Lang. Frankfurt am Main 1983.

1980 startade institutionen för anglistik och amerikanistik vid Johannes Gutenberg-Universitet Mainz under ledning av prof. Horst W. Drescher ett Scottish Studies Centre, som nu också börjat publicera ett Newsletter. Ett av detta centrumts tidigaste manifestationer var den konferens om Thomas Carlyle som med ett begränsat antal deltagare arrangerades i aug. 1981. Föreläsningarna har sedan med någon tidsutdräkt publicerats (titel ovan).

Konferensen och publikationen är alls inte enbart att se som påpasslighet i samband med en hundraårsdag (Carlyle dog 1881). Visserligen är det sannolikt att den tvär-

säkre och retoriskt yvige skotten hör till de minst lästa artonhundredrattalsklassikerna i våra dagar utanför akademiska forskarkretsar; men där är intresset på intet sätt avstannat, tvärtom, och till dess vidmakthållande bidrar i inte ringa mån det fortlöpande utgivningsarbetet med den omfattande kritiska utgåvan av Thomas och hans hustru Jane Welsh Carlyles korrespondens (den s.k. Duke-Edinburgh Edition) – Jane Welsh hör med sin intelligens och sin sälta till de alltjämt levande brevskrivarna i engelsk litteratur.

Lika lite är det något konstlat fenomen att ett tyskt universitet deltog i firandet av hundraårsminnet: Carlyle var den förste verkligt inflytelserike introduktören av tysk kultur i Storbritannien, i en tid av starka fördomar mot det teutoniska, som uppfattades som tungt, ogenomträngligt och humorfritt. Carlyles hemland – därmed förstått både England och Skottland – har honom att tacka för en någorlunda tidig kännedom om bl. a. Schiller och framför allt Goethe, som för honom var den absoluta centralgestalten i europeiskt andligt liv. Som ett resultat härav blev Carlyle också uppskattad nästan över förtjänst i Tyskland, speciellt efter det att hans långa och inte särskilt strikt vetenskapliga verk om Fredrik den store hade utkommit.

Tyvärr hör det ju också till saken att Carlyle, ivrare för ett heroiskt ledarideal (som han såg representerat bl. a. i gestalter som Cromwell och mera närliggande i tiden Bismarck), blev kärt omhändertagen och ofta vinklat tolkad under nazitiden. Det är en smärre men dock nesa som efterkrigstidens lärda Tyskland först nu håller på att hämta sig från.

Stämplantet av Carlyle som profot fascist drivs dess bättre knappast på allvar längre. Skall man spekulera är det troligt att han som många andra skulle ha fallit i farstun för de tidiga Hitlerårens falska sken av sann nationalism och upplyst envælde. Att han skulle ha lånat sitt patos åt bestialiteterna finns ingen anledning att tro på. Det kan vara skäl i att påminna om att Ernst Cassirer, en av de stora flyktingarna från Hitlers Tyskland, tog honom i försvar för sådant (i *The Myth of the State*, 1946); fastän kanske också om att Ernst Bloch ansåg att Carlyle banat väg för Führerkulten.

Nu är det ju så med Carlyle att han varken genre- eller åsiktsmässigt låter sig fångas i en formel. Han var översättare och essayist, populärhistoriker och social väckarklocka, särskilt under nödåren på 1840-talet, och han åstadkom med Sartor Resartus en originell fiktiv självbiografi. Men han hade också – och tyvärr, är man frestad att säga – en lång bana som publicist; tyvärr, därför att han från att ha varit besatt av socialt patos med stark medkänsla för de nödställda och en lika stark och bländande sarkastisk kritik av ansvarslös kyrka, aristokrati och industriägarklass utveckledes i riktning mot överklassdevota och på många sätt reaktionära attityder. Det är omöjligt att se kallt på honom som personlighet och författare: han blir omväxlande föremål för beundran, nedvärdering och äreräddning. Professor K. J. Fielding vid Edinburgh-universitetet – en av utgivarna av korrespondensen – hyllar på basis av brevmaterial från en begränsad period Carlyle för hans vänfasthet, samtidigt som han ger exempel på hans obarmhärtigt klara blick för andras svagheter och fultigheter. (Det allbekanta faktum att hans privatlivs-egoism – i form av arbetsbesatthet och upptagenhet med krämpor – gick hårt ut över hustrun nämns inte här.)

Dr Peter Keating från samma institution ifrågasätter – kanske något ensidigt – Carlyles roll som socialt samvete i *Past and Present*. Han kan visserligen utan svårighet visa att flera av de någorlunda konkreta övergripande reformförslag som Carlyle framkastar redan var föremål för diskussion och delvis också åtgärder; men det råder nog inget tvivel om att Carlyles värtalighet stimulerade till ytterligare eftertanke hos de ansvarshavande och kanske ibland också till praktisk handling. Keating underkänner också, och med all rätt, Carlyle som profet: det ansvarfulla en- eller fåvälda som för honom var en enkel och självklar lösning på samhällsproblemen har inte precis realiserats någonstans i världen.

Nu måste man hela tiden varna för en förgrovad bild av Carlyles hjälteideal: det har inte främst någon militär eller krigslag framtoning. När han höll sina senare publicerade populära föredrag *On Heroes, Hero Worship and the Heroic in History* hörde till hans hjältar gestalter som Muhammed, Dante, Shakespeare, Luther, John Knox och Robert Burns – personer som visat självständighet eller stort personligt mod. Professor John Clubbes (University of Kentucky) föreläsning om episka hjältar i *The French Revolution*, som i motsats till Keatings är helt positiv, kommer till en bestickande slutsats. Ytterst är det inte de värtaliga och orädda Mirabeau och Danton som är hjälterna i det väldiga eposet – Carlyles beundran för dem är aldrig fri från moraliska reservationer, och samma sak gäller den marginellt skymtande Bonaparte. I stället projiceras på ett subtilt sätt Goethe, som ytligt sett inte hade mer med revolutionen att göra än att han var observatör hos de preussiska trupperna under fälttåget 1792. »Mark that man, O reader», säger Carlyle, »as the memorablest of all the memorable in this Argonne Campaign»: ty här finns iakttagaren som ser tvärs igenom det som synes ske, och som kan tolka det för oss andra. Ligger inte framtids hopp, frågar Carlyle, hos konstnären, människan med överblicken? På ett spännande sätt visar Clubbe hur Goethes anda faktiskt genomsyrar verket: ingen har tidigare beaktat de epigram ur Goethes diktning som Carlyle valde som motto för de olika delarna av sitt verk, och vars betydelse för dess anda Clubbe här utreder.

Goethe hade för Carlyle varit vägvisaren ut ur det dystra »Everlasting Nay», som präglade hans ungdomskris, till tro på livet. »Close your Byron, open your Goethe» hade han rätt läsaren av Sartor Resartus. Märkligt nog försvinner Goethe ganska totalt ur Carlyles blickfält efter det franska revolutionseposet – Clubbe vill, kanske något spekulativt, förklara det med att Carlyle nu kände sig stark och säker nog att själv överta rollen som vates.

Från värduniversitetet bidrar professor Gerhart Mayer med en synpunktsrik föreläsning, »Zu Carlyles *Life of Schiller*», där han diskuterar hur Goethe kom att undantränga Schiller i Carlyles entusiasm för tysk litteratur och tankevärld. Schiller spelade, anser Mayer, en avgörande roll för utbildandet av Carlyles hjälteideal: rättskaffenhet, vördnad för tillvarons mysterium, ständigt bemödande var sådana egenskaper hos Schillers hjältar som Carlyle framhävde i sin biografi från 1823/24. Emellertid var Carlyle, som just gått igenom sin ungdomskris, obenägen att anamma tragiken i Schillers dramer och sökte i biografien omtolka den i optimistisk riktning. Därtill kom – som en tidigare forskare redan påpekat – att Carlyle fann Schiller alltför upptagen av estetiska frågor. Han kom så att alltför fångas av Goethe (vars Wilhelm Meisters Lehrjahre

han översatte 1824) och dennes positiva livsinställning. Möjligen underskattar Mayer Goethes tidiga roll för Carlyle. En av de betydande forskarna på området, professor G. B. Tennyson från University of California, som skrivit den grundläggande studien om Sartor Resartus, bidrar med en föreläsning vari han kartlägger Carlyles upptagenhet med det tyska, och där visas att impulser från Goethe kom tidigt.

Nu skall man akta sig för att tro att Carlyle tog till sig alla sidor av Goethes personlighet och verk: därtill var han trots allt alltför belastad av sitt puritanska arv. Han fäste sig snarare vid Wer immer strebend sich bemüht-filosofin än vid det allsidigt livsbejakande självförverkligandet, och Goethes natur- och kärlekslyrik tycks inte ha spelat någon roll för honom – överhuvud taget var Carlyle tämligen kallsinnig gentemot poesi. Dessa negativa sidor i förhållandet till Goethe förefaller oftast förbises av forskningen.

Volymen innehåller flera vägande bidrag av tyska forskare, t. ex. professor Wolfgang Weiss (München) inträngande bestämning av det historiska periodtänkandet hos Carlyle och Dr. Peter Zensingers (Berlin) översikt över det kritiska mottagandet av Carlyle i Tyskland. Professor G. Ross Roy (Univ. of South Carolina) har på samma sätt kartlagt det franska intresset för Carlyle under 1800-talet.

Även om ett par av bidragen är tämligen lättviktiga, kan volymen som helhet rekommenderas som en mångsidig introduktion till ett flertal väsentliga aspekter på den omstridde skotten.

Erik Frykman

Gillian Beer: *Darwin's Plots: Evolutionary Narrative in Darwin, George Eliot and Nineteenth-Century Fiction*. Routledge & Kegan Paul, London 1983.

När Linné strax efter midsommar 1746 besöker Mössberg passar han på att meddela en översikt över Västgötabergets byggnad: underst sandsten, »alltså havets sand»; därnäst skiffer och orsten, båda fulla med fossil; ovanpå klapper, svarvad i havets vågor; och sedan ytterligare skiffer och allra överst gråberg, som »nödsakeligen» måste vara tillkommet efter skapelsen. »Allt detta», skriver Linné, »sätter den, som ser sig tillbaka, i största förundran över den Allvises inrättning av vårt jordklot. Så tala stenarna, då alla andra ting tiga.»

Här vacklar Linnés världsbild under trycket av hans naturvetenskapliga iakttagelser. Som den lärde resenären på oförtröttlig spaning efter allehanda tillgångar, från växter och mineral till huskurer och lokala seder, blir Linné en symbol just för »den Allvises inrättning av vårt jordklot» med människan som dess självklara centrum. Men hans ord om stenarna som tala »då alla andra ting tiga» låter oss skymta en radikalt annorlunda ordning, där människan är på väg att bli marginell.

Det skulle dröja mer än hundra år, ända till 1859, innan Darwins *The Origin of Species* kom ut och gjorde revolutionen definitiv; men som Gillian Beer påpekar föredrog man långt in på 1860-talet att markera sin skeptiska hållning genom att tala inte om utvecklingsläran utan om »the Development Hypothesis».

Beers studie har som sin kanske viktigaste teoretiska